

מלחמה ושלום - הספר האדיר שהפך לסרט אדיר לא פחות

שלום לך, מלחמה!

הרוזן הגאון. לייב טולסטוי כפי שראה בצעירותו. למרות השנויים והקיצוץ בסרט שנבנה על יצירתו, מרחפת רוחו של טולסטוי על היצירה הקולנועית.

מאז הוקרנה התמונה הנעה הראשונה על הבד חלמו אנשי ההסרטה על הקרנת יצירתו של טולסטוי „מלחמה ושלום“. משנת 1925 הודיעו לא פחות מאשר 124 יצרנים על כוונתם להסריט את היצירה. יותר מעשרה

כקציני מטה של הגנרל קוטוזוב. היה צורך במערכת שלימה ותקינה של מחקני צבא מודרניים, שהעסיקו עוד מאות רבות של חיילי הצבא האיטלקי, שלא שותפו בסרט. כדי ליצור אפקטים קרובים למציאות קרבית, השתמש וידור בחמרי נפץ שהיו סמונים עמוק באדמה, בשטחי הסתערות החיילים, פוצץ אותם מבלי שהחיילים ידעו היכן הם. מול גל פורשים דוהרים מתח שורות של חוסי תיל בלתי נראים, כך שסוסים רבים מעדו ורוכביהם צנחו מבלי שיהיו מוכנים לכך כלל.

הבעיה האמיתית התעוררה בקשר לתוחי הקרבות. במשך שנתים עשו שליחים אמצים בכל המוזיאונים של אירופה כדי לשאול לצורך ההסרטה תוחים עתיקים מתקופת נפוליאון. ניתנו כמה הבטחות, אולם כשהחלו עבודות ההסרטה לא הסכים אף מוזיאון אחד לעמוד בהתחייבותו. תוך שבועות מספר הוזמנו בבתי מלאכה איטלקיים תריסר תוחי מתכת וכארכעים תוחי עץ לצורך הצילומים.

המבצעים הטכניים של הסרטה מלחמה ושלום לא נסלו מהאמצעים האחרים שהיו דרושים לכך. כך, למשל, הוקמו באולפני צינח צינח ברומא רובעים שלימים בדוגמת בניי מוסקבה, על מנת להציתם לאחר מכן, על נהר איוונצו הוקם

באולפני פונטי דה לורנטיס באיטליה. (העולם הזה 1018), לא היתה זו היצירה בדיקה שראה אותה טולסטוי. 10 הקרבות נותרו רק 17. דגש העלילה הוטה מדמותו המיסטית של פייר לדמותה הפשוטה והרומנטית של נטשה. ניתוחים טולסטויים אפייניים של מאורעות היסטוריים שונו כליל. במיוחד מאמציו לנפץ את אגדת נפוליאון.

בכל זאת, נשאר הסרט ראוי לשם המתנוסס מעל יצירתו הספרותית של טולסטוי. כי רוחו של טולסטוי מרחפת מעל גילי הצלילודי, זו הרוח המאמינה כי לא האיש הגדולים הם הקובעים את מהלכה של ההיסטוריה. וכי המציבים, השליטים והרודנים למיניהם הינם רק סמלים הנישאים על גבי זרם שאין להם שליטה עליו ולא היכולת להתנגד לו. כך, למשל, זכה נפוליאון, לדעת טולסטוי, במערכת קרבית לא בגלל כשרונו האסטרטגי או כוח גייסותיו, אלא בגלל העובדה שיריביו היו משוכנעים מראש כי יפסידו את הקרב. עבור טולסטוי גבור הפלישה לרוסיה הוא הגנרל הרוסי קוטוזוב — רק משום שלא עשה כלום, נמנע מקרב, חיכה בסבלנות עד שצבאות צרפת יהרסו את עצמם.

מים מועטים לפני מותו עבר הרוזן לייב טולסטוי במסדרונות אחוזת אבותיו ביסניה פוליה, כאשר שמע את הקרובות משפחתו מקריאה בקול קטע מתוך יצירתו מלחמה ושלום. למרות שטולסטוי בן ה-82 נהג שלא לדבר לעולם על איוו שהיא מיצירתו לאחר שגמר לכתבה, עמד הפעם והאזין לכל הקטע. לבסוף הגיע כראשו ואמר: „זה לא רע, כתוב די טוב. מי כתב את זה?“ הוא היה בן 36 כאשר החל לכתוב יצירה זו. שש שנים חלפו עד היום בו כתב את האחרונה מתוך 700 אלף מילות הספר. מה שהתקבל בסיום, ולאחר שאשתו טוניה העתיקה בכתב ידה שבע פעמים את כל הרוזן, היה שונה במקצת ממה שהתכוון לו טולסטוי כשניגש לכתוב את הספר. בתחילה התכוון לכתוב את סיפור תולדותיה של משפחה אחת, על רקע התקופה הסוערת של מלחמת נפוליאון ופלישתו לרוסיה. על בני משפחה זו היה לעבור מספר מאורעות אשר ישפיעו עליהם באורח נפשי, יגרמו להם למשברים. לבסוף יטהרו הנפשות ויחיו חיים שלווים ומאושרים. רק במהלך הכתיבה עצמה החל טולסטוי להרגיש את מאבק האיתנים הנצחי בין כוחות המלחמה והשלום ולבנות תוך כדי כך השקפת עולם היסטורית מיוחדת לו.

הארמה החרוכה. שיטת האדמה החרוכה, והנצחון בעזרת הנטיגה, באים לביטוי קיצוני בסרט בדעיתו והשקפותיו של הגנרל קוטוזוב (ראשון משמאל), אותו מגלם אוסקר הומולקה. בתמונה נראה קוטוזוב לפני קרב בורודינו, בחברת הנסיך אנדרי (מל פרה) ושני צבאו. בקרב בורודינו נחלו הצרפתים נצחון, אולם נצחון זה עלה להם במחיר שליש מצבאם.

שריפת הדגלים. אחת התמונות המבטאות את מפתחו של נפוליאון, ללא כל מלים מיותרות, היא תמונת מעמד שריפת הדגלים לאחר המפלה בקרב ברזינה. נפוליאון המובט (שני מימין) עומד בחברת שרי צבאו הקפואים מהקור שאינם רגילים בו נוכח הדגלים הבורעים. את תפקידו של נפוליאון ממלא בסרט השחקן הצ'כייבריטי, הרברט לוס.

גשר עץ מיוחד לצורך הסרטה קרב ברזינה. שלוש פעמים סחפו מי הנהר את הגשר עד שהצליחו ליצבו. כאשר, לאחר השלמת הסרט, נפרדו המפיקים פונטי ודה לורנטיס, חילקו ביניהם את הרכוש. פונטי נטל את כל אביזרי ההסרטה והתפאורות, לורנטיס נטל את הסרט. אין חשש שעשה עסק רע.

טולסטוי והסרטים

אחת מהצגות הככורה של הסרט מלחמה ושלום, נכתה הרוזנת אלכסנדרה לבובנה טולסטוי (72) בתו של הסופר, העוסקת בשיקום פליטים הבאים לאמריקה מהארצות הקומוניסטיות ובניהול חחה חקלאית. סיכמה הבת את רשמיה מהסרט: „לפני 47 שנים הייתי נוכחת עם אבי בהצגת הסרטים הראשונים שהוקרנו ברוסיה. אבי הושפע מהם מאוד, בעיקר מהטכניקה של הקולנוע ולא מהתוכן. תתארו לכם איזו השפעה חינוכית יכולה להיות לסרטים שיציגו מאורעות היסטוריים, פרקי גאוגרפיה וכדומה, אמר אז אבי. אולם גם הוא לא תיאר לעצמו כי יבוא יום ויצירותיו יועלו על הבד.“

אני עצמי מוקסמת. כי למרות שלא נולדתי עדיין כשהספר נכתב, הרי הדמויות המופיעות בו הן קרובי משפחה המוכרים לי. מכל אנשי המשפחה הגדולה התפעלתי במיוחד מנאטאשה (אודרי הפבורן), זוהי למעשה אחותה של אמי, טניה. רק אלוהים יודע איך זה קרה שהשתיים דומות כל-כך.“

הפתעות אמיתיות בקרב המדומה

מעשה הגדולה של הגישה הקולנועית של מלחמה ושלום טמונה בתיאורי הקרבות שבה. תמונות מרהיבות אלה מצליחות לטעת בצופה את המלחמה כפי שהרגישו אותה החיילים האלמונים מלפני 150 שנה. הוא מתחיל להבין את המתופפים הצועדים בראש הגייסות חשופים לכדורי האויב, את הרגשת ההתלהבות למראה הדגלים המתנופפים, את הרגשת הזוהרה הנוראה למראה בשר התוחים הפצוע והאכול. הצופה מופתע כשהוא עורך השוואה בין הקרבות של או לקרבות של היום ונוכח לתדהמתו כי למרות השינוי בצורות הלחימה, בסוגי הנשק ובמקומות ההתמודדות, נשארת הרגשת האדם במלחמה כלפי המלחמה שווה. זה בדיוק מה שרצה טולסטוי להוכיח ביצירתו. ואם הסרט נוטע הרגשה זו בלב הצופה — הרי נשאר נאמן למקור.

הקרב המפורסם של אוסטרליק, שהחל ב־2 לדצמבר 1805, הסתיים כעבור יומיים. בגישה הקולנועית נמשך הקרב יותר משבוע ימים. 1500 החיילים האיטלקים שהשתתפו בו, כשהם ממלאים פעם את תפקיד הצבא הצרפתי, פעם את תפקיד ההוסרים הרוסים ופעם את שניהם גם יחד, היו זקוקים למערכת שלימה של טלפוני שדה, של מכשירי אלוט משוכללים כדי לתאם מהלכים שנעשו בעבר בעזרת תרועות חצוצרה בלבד. שבעה גנרלים איטלקיים ושני מומחים איסטרטגיים, שניהלו את הקרבות כשהם לבושים במדים, נראים בסרט

כיום נחשבת יצירה זו לרומן הגדול ביותר שנכתב אי פעם. כתב הסופר והמבקר הבריטי סומרסט מוהם על הספר: „שום רומן בעל יריעה כה רחבה, העוסק בתקופה היסטורית כה סוערת ובתיאור רחב כזה של טיפוסים, לא נכתב עד כה, ולדעתי גם לא יכתב. בצדק, אפשר לקרוא לו אפוס. קשה לי לחשוב על יצירה ספרותית אחרת שאפשר להגדירה כך באמת.“

סטרקוב, מבקר ספרותי שהיה חברו של טולסטוי, הביע את דעתו על הספר במשפטים אלה: „תמונה מושלמת של חיי אנוש. תמונה מושלמת של רוסיה, באותה תקופה. תמונה מושלמת של מה שאפשר לכנותו ההיסטוריה והמאבק של בני האדם. תמונה מושלמת של כל מה שבני אדם מוצאים בו את אשרם ואת גדולתם, את יגונם וכדוכסם. זהו מלחמה ושלום.“

מלבד חזירה עמוקה זו ללב אנוש נותן הספר תמונה מושלמת של הדוקרוב ההיסטורי בין קיסר צרפת נפוליאון לצאר הרוסי אלכסנדר הראשון. הוא מהווה פנורמה מפליאה של קרבות ודרך ביצועם, של תהפוכות החברה האריסטוקרטית, של אהבות עדינות וחטאים מרושעים, של התלהבות דתית ופטריוטית, של מוסקבה הבורעת ושקיעתו של צבא נפוליאון הגדול בשלגים של דרך סמולנסק. 23 טיפוסים ראשיים מופיעים במלחמה ושלום. 47 טיפוסים משנה ו־500 דמויות נוספות המתוארות בקצרה. כמעט כולם יודעים את טעם האהבה ואת השנאה למלחמה ולמות. כאשר הועלה בשבוע החולף על מסכי הארץ הסרט המבוסס על מלחמה ושלום, פרי מאמץ של שתי שנות עבודה